

УДК 272/284(477):39

Тетяна ГРУШЕВА

Протестантизм у сучасній Україні: імпортована мораль vs етноконфесійна самобутність

Подано характеристики етноконфесійної самобутності сучасного протестантизму, який являє собою сукупність самостійних церков, які об'єднують християнські цінності. Обґрунтовано, що візитівкою протестантів став образ працьовитих, чесних, відповідальних, ощадливих громадян. Віруючі є прибічниками демократії та верховенства права. Таку характеристику протестанта можуть надати в різних країнах. Однак представники протестантських церков сьогодні є інтегрованими до соціокультурного простору країни, в якій вони проживають. У статті розглядаються етноконфесійні відмінності сучасних українських протестантів, показано їхні світоглядні орієнтири.

Ключові слова: протестантизм, християнська мораль, етноконфесійна специфіка

Tetiana Hrusheva

Protestantism in contemporary Ukraine: imported morality vs ethno-confessional originality

The characteristics of the ethno-confessional originality of contemporary Protestantism, consisting of various independent churches united by Christian values, are presented. It is substantiated that protestants have the image of hardworking, honest, responsible, thrifty citizens. Believers are proponents of democracy and the rule of law. This characteristic of the Protestant can be provided in different countries. Representatives of Protestant churches today are integrated into the socio-cultural space of the country in which they live. The ethno-confessional features of contemporary Ukrainian Protestants, as well as their worldview are examined.

Keywords: Protestantism, Christian morality, ethno-confessional specificity

Церкви та релігійні організації в сучасній Україні відіграють помітну роль у суспільному житті країни, намагаються вирішити гострі соціальні проблеми, спираючись на християнську мораль. Актуальність обраної теми підтверджують численні наукові розвідки, що присвячені дослідженню питання специфіки функціонування протестантизму в сучасному українському суспільстві. Неодноразово до цього питання зверталися визнані фахівці у сфері релігієзнавства, як-от: В. Єленський, В. Любашенко, А. Колодний, Л. Филипович, М. Мокієнко. Останнім часом представники релігійного середовища активно репрезентують власні висновки щодо проблематики етноконфесійної самобутності протестантських напрямів на українській релігійній мапі та взаємодії Церкви і суспільства. Наявність дискусії навколо питання "імпорту" релігійної моралі доводить необхідність вивчення теми, що замовлена.

Упродовж століть світової історії міжкультурна комунікація призводила до породження нових форм культурного життя та духовних орієнтирів. Так, християнська етика є, по суті, імпортованою до європейських країн, у тому числі Київської Русі. Відомо, що взаємодія релігійного та етнічного формує етнорелігійність. Тому не

викликає сумнівів асиміляція християнських моральних імперативів на українському ґрунті.

Нас розділяє більше ніж 500 років від подій, що поклали початок протестантської Реформації. Це – час від кристалізації особливостей нового християнського напрямку до модернізації та адаптації до умов глобалізації. Українські протестанти пройшли свій тернистий шлях, що включав переслідування з боку російського царату, гоніння радянської атеїстичної доби та існування у часи сучасної демократичної України. Здавалось би такі умови не є сприятливими для плекання патріотичних почуттів віруючих, у той же час приклади чіткої громадянської позиції під час Революції Гідності та сучасної російсько-української війни протестантських церков переконливо засвідчують самоідентифікацію віруючих як громадян своєї країни. При цьому неодноразово досліджена історія протестантів створює уявлення про космополітичне забарвлення світогляду віруючих.

На наше переконання, такі висновки були зроблені під враженням певних стереотипів. Перша оцінка з'являється наприкінці XIX – початку XX ст., коли індустріальне суспільство сформувало свої ідеї (успіху, індивідуалізму, віри в прогрес, активності й праці, масового споживання). Безумовний внесок у цей процес зробили протестанти (варто згадати про висновки Макса Вебера). Підсумком таких революційних світоглядних змін стала поступова зміна пріоритетів у посябічному житті (коли на перший план виходить ідея успіху і заможності; у той само час західний світ залишався релігійним).

Друга оцінка пов'язана із тим, що у XX ст. світові центри протестантів локалізувалися у США. Саме у цій протестантській країні викристалізовується доктрина “американської мрії”, яка доводить можливість кожного досягти успіху. За оцінкою О. Маркозової, у США “поступово релігія як така взагалі замінюється “релігією” праці. Якийсь час ще зберігається зв'язок між розумінням спасіння душі як основи життєвого успіху людини, але поступово оцінка успіху перестає залежати від доброчесності чи любові до ближнього. Спасіння тепер обіцяно тому, хто невпинно працює” [13]. Цей слушний висновок авторки стосується аналізу впливу фрейму індивідуального успіху особистості на становлення та розвиток США як незалежної держави. У той же час суспільна свідомість закріпила стійкий образ “протестантського типу людини”, для якої мірою щасливого земного життя стане заможність, а громадянська позиція, патріотичні почуття тощо будуть другорядними.

Відразу вкажемо на виразну автономію вітчизняних протестантських громад. Попри існуючу думку про тісний зв'язок із закордонними центрами, очільники церков наголошують на самобутньому розвитку громад і самостійності церковного життя. Прикметною є відповідь на наше запитання про зв'язки із закордонними церквами пресвітера Церкви євангельських християн-баптистів м. Запоріжжя Петренка Леоніда Олексійовича. Він зазначив, що не назвав би міцними такі зв'язки, “є церкви-побратими. Існує союз Євангельських церков України, який входить до Європейського союзу. Європейський входить у Всесвітній. Ми дуже різні із Заходом, багато речей нам не підходять: це форма служіння, догматичні розбіжності є, тому

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

ми і однакові, але дуже сильно не схопилися. Ми дружимо, але не фанатично, кожна помісна Церква є незалежною” [11].

Дослідження українського протестантизму підтверджує це і доводить його специфіку, відкритість до вітчизняних культурних та суспільних впливів. Дійсно, пріоритетним у мирській діяльності українські протестанти називають захист суспільної моралі, активність віруючих вітається у церквах (вона має прояв через суспільну, соціальну, освітню, політичну сфери буття). Для вивчення цих проявів долучимо до аналізу зміст зареєстрованих статутів релігійних громад, протестантську пресу, офіційні сайти, інтерв'ю із віруючими.

Згідно зі статутом релігійної громади євангельських християн-баптистів (1993) окремим видом діяльності громади визначена благодійна діяльність, а саме: заснування добродійних закладів (притулків, інтернатів, лікарень тощо) [17]. Схожі тези є типовими для інших протестантських громад. Отже, з отриманням Україною незалежності, християни повернулися до звичних для них практик милосердя, чим створили собі привабливий образ благодійників.

Мирська діяльність віруючих не обмежилася філантропією. Аналізуючи статут релігійної християнської харизматичної громади віри євангельської “Джерело життя” в м. Запоріжжя (1995), робимо висновок про важливість для віруючих мирських проблем. Так, у статуті зазначається, що для членів общини є важливою служба в українській армії, але за біблійним текстом віруючий не може брати зброю до рук, тому члени церкви зберігають за собою право альтернативної служби. Також члени церкви “Джерело життя” беруть участь у громадському житті, зокрема у висуванні кандидатів у народні депутати [20]. Таким чином, 1990-ті рр. стали часом виходу протестантів із підпілля (де вони опинилися під час радянського атеїстичного експерименту), реєстрації статутів, визначення пріоритетів позацерковної діяльності. Тому на початку XXI ст. нікого не дивував кандидат у депутати (різних рівнів) із релігійного середовища. Бажання вплинути на суспільну мораль, реалізувати виховання в релігійному дусі стали візитівкою українських протестантів.

Цікавим є звернення Ради євангельських протестантських церков щодо місцевих виборів у жовтні 2020 р. У ньому вказано на важливу роль органів місцевого самоврядування для утвердження духовних і моральних цінностей, забезпечення свободи совісті та віросповідання. “Є очевидним, що така діяльність органів місцевого самоврядування буде можливою лише за умови обрання до них і подальшої активної роботи християн” [8].

Питання, що потребує роз'яснення у контексті етноконфесійних відмінностей українських протестантів, це баланс мирського і духовного в житті українських протестантів. Аналізуючи пресу, можемо дійти висновку, що переважна більшість друкованого матеріалу протестантів присвячена релігійним питанням. Серед інших – виділимо основні теми. Так, журнал “Благовісник” (щоквартальне видання Української церкви християн віри євангельської) привертає увагу віруючих до таких проблем: Церква і політика, народний протест і покірність владі [5], світ під час пандемії [6], українська еміграція: благословення чи прокляття (?) [2] та ін. В “Адвентистському віснику” в основному розв'язуються питання моралі: покірність

характеру [1], ритм життя і питання особистої віри, тренування сили волі, ненависть та прощення.

Аналіз офіційних сайтів протестантських церков дозволяє змалювати їхню позицію до актуальних соціальних, політичних та інших проблем. Як правило, це спільні звернення. До них належить Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій про необхідність протидії домашньому насильству в Україні, у якому представникам держави і громадянам пропонують долучитися до ініціативи “Зупини насильство!” (family.org.ua), щоб разом подолати епідемію насильства [7]. Так само активно і безальтернативно віруючі висловлюються щодо гендерної різноманітності. Промовиста назва на сайті Української церкви християн віри євангельської – “«Гендер» є ідеологемою підступного наступу на сімейні цінності”. Також вироблена спільна позиція керівниками одинадцяти євангельських церков, які звернулися до українців з закликом не давати і не брати хабарів, протидіяти корупції як найбільшому внутрішньому ворогу України [3]. Отже, політична пасивність, космополітичні погляди українських протестантів залишилися у минулому. Вони відстоюють відхід від радянського способу життя, наголошують на гріховності корупції. Зараз вони являють собою активну частину суспільства з чіткою громадянською позицією і бажанням її реалізувати для покращення суспільної моралі на основі християнської етики.

Окрема тема – участь віруючих у подіях Революції гідності, що змінила вектор розвитку країни. Відчуття осмисленої свободи, воля до перетворень не залишили віруючих поза подіями. Протестантські церкви представляли свою позицію під час подій на Майдані. Усвідомлюючи необхідність допомоги у небезпечні для країни часи, вони продемонстрували самоорганізацію і підтримали курс на євроінтеграцію та демократичні принципи. Сучасна російсько-українська війна спонукала церкви до реакції і дії: протестанти виступили з молитвами за мир в Україні та світі. Широко відоме відкрите звернення щодо ситуації в Україні, яке 1 березня 2014 р. підписали лідери релігійних організацій країни (в тому числі і протестантські), воно містить заклик до влади Росії схаменутися і зупинити агресію проти України [22]. Проукраїнська громадянська позиція очільників релігійних організацій країни була і далі чіткою (наприклад, Звернення Всеукраїнської Ради Церков на підтримку благодійництва та волонтерської діяльності, жовтень 2014 р.).

Міжконфесійний діалог, що у складний для держави час отримав друге дихання, призвів до утворення спільних протестантських платформ з метою організації волонтерської діяльності, створення таборів для переселенців, відродження капеланства тощо. Важливо, що служіння капеланів не припиняється і сьогодні, про що вони звітують через релігійні мас-медіа (наприклад, капелани Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів працюють у Центрі адаптації та відновлення учасників АТО/ООС “Компас” із 2015 р. до тепер) [19].

Ще одним прикладом спільних дій була міжконфесійна молитва, у рамках Тижня молитов за мир і єдність християн, що відбулася в київській церкві “Філадельфія” (1 лютого 2017 р.). В ній взяли участь глави і представники євангельських союзів,

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

а також представники УГКЦ та лютеранських церков із Латвії, України. У своїх проповідях представники протестантів неодноразово наголошували, що події останніх років згуртували християн різних конфесій в Україні, “І це є у планах Божих” [4].

Прикметно, що у складні часи допомога іноземних одновірців (з Європи та США) посилилася. Про що в інтерв'ю зазначають лідери різних церков. Так, пастир Української церкви християн віри Євангельської “Благодать” Диканов Федір Миколайович згадує, що допомога йшла “від емігрантів, від родичів, вони знають, що відбувається в країні. Віруючі надають допомогу військовослужбовцям навіть у зоні бойових дій. Ми молимося за припинення кровопролиття, за повернення окупованих територій” [9]. Схожі коментарі ми почули від пастиря Запорізького духовного центру адвентистів сьомого дня Собанського Станіслава Олександровича, який вказав на те, що “наша Церква з 2014 р. найактивнішим чином бере участь на Сході України: відновлює зруйновані будівлі мирних жителів, допомагає відновлювати шкільну програму з навчання дітей, обладнує притулки для укриття населення, підвозить чисту воду. Забезпечує медикаментами, харчуванням, одягом, які надходять з-за кордону” [10].

Для розуміння етноконфесійних відмінностей протестантів звернемося до аналізу комунікації між українськими і російськими одновірцями (між ними довгий час зберігалися особисті зв'язки та зв'язки на рівні окремих громад), а також реакції протестантів сусідньої країни на події Майданів та війни на Сході України.

Ми можемо прослідкувати зміну настроїв у взаєминах. Так, 26 лютого 2014 р. в Санкт-Петербурзі пройшов IV пленум Християнського міжконфесійного консультативного комітету. Учасники засідання виступили із заявою щодо ситуації в Україні. У спільному зверненні було зазначено: “у ці дні наші молитви і щирі переживання – з народом України, що проходить через нелегкі випробування. Усі наші громади моляться за тих, хто загинув або постраждав у ході політичного і суспільного протистояння” [21]. Це був час, коли російські віруючі закликали до примирення, пошуку компромісів, поширювали гасло, що християнство повинно залишитися поза політикою.

Але з плином часу, після анексії Криму, з загостренням війни на Сході України, в умовах посиленої пропаганди російських ЗМІ, погляди російських протестантів поляризувалися. Тоді, коли одна частина російських протестантів, продовжувала залишатися поза політикою, інша частина стала на шлях засудження ідей Євромайдану. Так, у Резолюції Російського союзу євангельських християн-баптистів щодо ситуації “в братській” Україні (30 травня 2014 р.) зазначено: “Скорбота, що розгулялася на Україні, викликана небувалим сплеском українського націоналізму, що підігрівається з Заходу. Це сильно засмучує російських християн [...]. Те, що до націоналізму виявилися схильні і українські брати по вірі зовсім не вкладається в голову. Так бути не повинно. Але так є. І цим тяжкість на серці у баптистів Росії посилюється” [14]. Різкий осуд українських подій російськими баптистами підтвердив 4 червня 2014 р. на IV Міжнародній науково-практичній конференції “Релігія в рамках соціальних конфліктів: досвід і геостратегія Росії і Європи” Віталій Власенко (голова Відділу зовнішніх зв'язків Російського Союзу євангельських

християн-баптистів, співголова Християнського міжконфесійного консультативного комітету), зазначивши, що на Майдані відбулося незаконне повалення влади і російські баптисти негативно до цього ставляться. Він підсумував: “З бунтівниками не спілкуйтесь” [15].

Але була така категорія російських протестантів, які підтримали цивілізаційний вибір України. Пастор Юрій Сипко (до 2010 р. голова Російського Союзу євангельських християн-баптистів) свою сміливу проукраїнську позицію висловлював неодноразово. В інтерв'ю ЗМІ, у соцмережах, він наголошував, що влада в Києві легітимна, українці гинуть, захищаючи свою батьківщину. Проникливо звучить його: “Пробачте нас, українці. Заради Христа, пробачте.” [12].

Російський дослідник Роман Лункин у статті “Російські протестанти та Україна: випробування патріотизмом” зазначає, що з 2004–2005 рр. український порядок денний став визначальним у суспільно-політичних дискусіях більшості протестантських церков Росії, а 2014 р. запустив цілу низку процесів у відносинах росіян і українців, які розділили церкви і віруючих. Він же акцентує увагу на позиції лідерів протестантів, яка показала, що церкви далеко не в усьому згодні підтримувати російську владу. Серед протестантських деномінацій лише баптисти однозначно засудили Майдан. Протестанти є принциповими прихильниками демократії і прав людини, залишаючись державниками. В їхньому середовищі, на відміну від православно, менше ґрунту для російського націоналізму, немає ніяких підстав для імперської ідеології [12].

У цілому, позиція російських віруючих відповідає настроям суспільства і демонструє відповідність пропагандистським штампам. Окрім наведених прикладів, вкажемо на створення Російської асоціації релігійної свободи – правозахисного об'єднання, до завдань якого входить протидія спробам США використовувати конфесійний чинник проти Москви [16]. Таким чином, у Росії з'явився запит на патріотичний протестантизм, що підтримує державу та її політику. Таким церквам відводиться роль релігійної меншості, що визнає домінування титульної конфесії.

Отже, досвід сучасної України у питанні імпортованої моралі *vs* етноконфесійної самобутності протестантів не дає прямої відповіді. Ми можемо визначити загальний знаменник протестантської моралі, який буде характеризувати як українського віруючого, так і американського, російського тощо. Їхні основні етичні принципи являють собою універсальні християнські цінності, набожність, працьовитість, ділову чесність тощо. Саме на цих рисах протестантизму наголошував О. Турчинов у одній із своїх недільних проповідей. На його думку, саме значна частка протестантів з їхньою виразною етикою дозволила Південній Кореї (на відміну від Північної) потрапити до переліку найпотужніших економік світу [18]. На нашу думку, також слід врахувати орієнтацію віруючих протестантів на демократію, верховенство права і права людини. Ці незмінні характеристики формують образ протестанта, впізнаваний у різних країнах, і роблять протестантську етику актуальною в умовах глобалізації.

Варто також зауважити, що дослідження громадянської позиції протестантів різних країн (у нашому випадку США, Росії, України), їхньої мирської діяльності

II. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЛІГІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

промовисто демонструє етнічні відмінності. На початку XXI ст. варто говорити про культурну ідентифікацію особистості віруючого, оновлення духовної традиції, формування моделі церковно-суспільних і церковно-державних взаємин на основі актуальної суспільно-політичної ситуації в країні. Дослідження історії українських протестантів показує тенденцію до інтеграції в соціокультурний простір країни, намагання віруючих бути соціально і суспільно корисними. Тісний зв'язок релігійного та етнонаціонального чинників сформував особливий світогляд українських протестантів. Їхня чітка проукраїнська позиція простежується під час Революції гідності і сучасної російсько-української війни. Це стало причиною різких заяв та осуду такої позиції з боку російських одновірців. Так, український приклад розвитку протестантизму показує інтеграцію універсальної моралі протестантів та українського етнічного компоненту.

1. Алексеенко В. Блаженны кроткие. *Адвентистський вісник*. 2020. № 9.
2. Вавринюк Ю. Українська еміграція: благословення чи прокляття? *Благовісник*. 2020. № 1.
3. Глави євангельських церков закликають українців боротися з корупцією. *Інститут релігійної свободи*. URL: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1541%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk (дата звернення – 10.01.2021).
4. Глави конфесій молилися за мир та єдність християн в Україні. *ВСЦ ЄХБ*. URL: http://old.baptyst.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4545%3Aglavi-konfesij-molilisya-za-mir-ta-jednist-xristiyan-v-ukrajini&catid=13%3As-&Itemid=53&lang=ua (дата звернення – 10.01.2021).
5. Головін С. Народний протест і покірність владі. *Благовісник*. 2020. № 3.
6. Довбуш Д. Духовний імунітет. *Благовісник*. 2020. № 2.
7. Звернення ВРЦІРО про необхідність протидії домашньому насильству в Україні. *Офіційний сайт Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів*. URL: <https://www.baptyst.com/zvernennya-vrtsiro-pro-neobhidnist-protidyiyi-domashnomu-nasylstvu-v-ukrayini/> (дата звернення – 10.01.2021).
8. Звернення Ради євангельських протестантських церков щодо місцевих виборів у жовтні 2020 року. *Офіційний сайт Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів*. URL: <https://www.baptyst.com/zvernennya-rady-yevangelskyh-protstantskyh-tserkov-shhodomistsevyh-vyboriv-u-zhovtni-2020-roku/> (дата звернення – 10.01.2021).
9. Інтерв'ю з пастирем Української Церкви християн віри євангельської “Благодать” Дикановим Федором Миколайовичем (20.12.2018). *З особистого архіву Т. Грушевої*.
10. Інтерв'ю з пастирем Запорізького духовного центру адвентистів сьомого дня Собанським Станіславом Олександровичем (21.12.2018 р.). *З особистого архіву Т. Грушевої*.
11. Інтерв'ю з пресвітером Центральної церкви євангельських християн-баптистів м. Запоріжжя Петренком Леонідом Олексійовичем (22.12.2018 р.). *З особистого архіву Т. Грушевої*.
12. Лункин Р. Российские протестанты и Украина: испытание патриотизмом. URL: <https://www.keston.org.uk/ru/63/02-Lunkin-about-Russian-protestants-and-Ukrain.htm> (дата звернення – 10.01.2021).
13. Маркозова О. О. США: держава, побудована на фреймі індивідуального успіху особистості. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. 2015. № 2 (25). С. 247–252.

14. Резолюцію по ситуації в братській Україні сьезда РСЕХБ. *Независимый сайт евангельских христиан-баптистов*. URL: <http://www.rusbaptist.stunda.org/ru-ua.htm> (дата звернення – 10.01.2021).

15. Российские протестанты с пониманием относятся к братьям в Украине. *Московская Центральная церковь евангельских христиан-баптистов*. URL: <https://mbchurch.ru/news/christian/11144/> (дата звернення – 10.01.2021).

16. Россия защитит религиозную свободу от США. *Газета Протестант России. Газета евангельских христиан и баптистов*. 2015. № 180(4). Март. URL: http://www.protestant.ru/_service/15706/download/id/288291/name/Protestant_180.pdf (дата звернення – 10.01.2021).

17. Статут релігійної громади евангельських християн-баптистів. *Державний архів Запорізької області*. Ф. 1335. Оп. 26. Спр. 56. С. 153–160.

18. Турчинов О. Недільна проповідь про те, як змінити себе, країну та світ (липень 2020). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GMIIIs4s63A> (дата звернення – 10.01.2021).

19. У Житомирі опікуються сім'ями загиблих учасників АТО/ООС. *Офіційний сайт Всеукраїнського союзу церков евангельських християн-баптистів*. URL: <https://www.baptyst.com/u-zhytomugi-opikuyutsya-sim-yamy-zagybylyh-uchasnykiv-ato-oos/> (дата звернення – 10.01.2021).

20. Устав релігійної християнської харизматическої общини вери евангельської “Іс-точник життя” в г. Запоріжжє. *Державний архів Запорізької області*. Ф. 1335. Оп. 2. Спр. 58. С. 74–79.

21. Учасники ІV пленума Християнського міжконфесійного консультативного комітета виступили з заявленням по ситуації на Україні. *Централизованная общественная организация Российский Союз евангельских христиан-баптистов*. URL: <http://baptist.org.ru/news/main/view/xmkk-ukraina-zayavleniye> (дата звернення – 10.01.2021).

22. Церкви України закликали владу Росії схаменутися і негайно вивести свої війська з української землі. *Релігійно-інформаційна служба України*. URL: https://risu.ua/cerkvi-ukrajini-zaklikali-vladu-rosiji-shamenutisya-i-negayno-vivesti-svoji-viyska-z-ukrajinskoji-zemli_n67540 (дата звернення – 10.01.2021).